

8

Źródła informacji

Wcześniejsze rozdziały książki szczegółowo pokazują w jaki sposób rozwijały się program, strategia, organizacja i filozofia działań operacyjnych w sercu światowego komunizmu w latach 1957-1960. Jak więc to możliwe, że światu zachodniemu niemal zupełnie nie udało się odkryć i docenić zachodzących zmian? Aby znaleźć odpowiedź na to pytanie, należy przeanalizować źródła informacji, do których mają dostęp zachodni analitycy.

Źródła zachodnie

Głównymi źródłami wiedzy o krajach komunistycznych [pisane w 1984 r.] na Zachodzie są:

- tajni agenci zachodnich wywiadów;
- przechwytywanie i deszyfracja wiadomości przesyłanych wewnątrz Bloku Komunistycznego;
- monitorowanie ambasad i oficjalnych przedstawicielstw w państwach niekomunistycznych;
- obserwacje i fotografie instalacji przemysłowych, wyrzutni rakietowych, ruchów wojsk itd., przez lotnictwo i satelity;
- monitorowanie testów nuklearnych i rakietowych przez urządzenia techniczne;

- obserwacja zachodnich dyplomatów, dziennikarzy i gości w krajach komunistycznych;
- nieoficjalne kontakty zachodnich dyplomatów, dziennikarzy i innych ludzi przebywających w tych państwach;
- uczeni zajmujący się sprawami komunizmu;
- “wewnętrzni emigranci” i sympatycy w krajach komunistycznych;
- uchodźcy z krajów Bloku Komunistycznego, w szczególności byli oficjele i oficerowie służb wywiadowczych.

Źródła te różnią się znaczeniem i wiarygodnością, łatwością dostępu oraz sposobem, w jaki należy je interpretować.

Ponieważ społeczeństwa w państwach komunistycznych są społeczeństwami zamkniętymi, a cele ich rządów agresywne, sprawą zasadniczą dla Zachodu jest posiadanie aktywnych i skutecznych służb wywiadowczych, zdolnych pozyskiwać wiarygodne, tajne informacje natury strategicznej na temat spraw wewnętrznych i polityki zewnętrznej państw komunistycznych, ich stosunków wzajemnych i z partiami komunistycznymi poza Blokiem. Tajni agenci zachodnich wywiadów są potencjalnie najbardziej wartościowym źródłem ze wszystkich, o ile działają w dobrej wierze i mają dostęp do informacji na poziomie decydentów politycznych. Problem w tym, że zachodnie wywiady niekiedy biorą prowokatorów za prawdziwych agentów, a ci z kolei są najchętniej wybieranym przez komunistów kanałem rozpowszechniania dezinformacji.

Przechwytywanie i deszyfracja łączności mogą dostarczyć analitykom wiarygodnych informacji, o ile bierze się pod uwagę możliwość dezinformacji i właściwie się ją ocenia.

Techniczny monitoring testów rakietowych i nuklearnych oraz inne formy zwiadu lotniczego są wartościowe, choć oczywiście nie wystarczające. Ze względu na ograniczenia, zawsze

muszą być oceniane w odniesieniu do informacji pochodzących z innych źródeł. Tak naprawdę wszystkie techniki zdobywania informacji są w jakiś sposób ograniczone. Ich wspólną słabością jest to, że nawet jeśli dostarczają dokładnych informacji o wydarzeniach lub miejscach, nie przynoszą odpowiedzi na pytanie, dlaczego dana sytuacja się pojawiła, kto jest za nią odpowiedzialny i jakie są jej prawdziwe cele. Dla przykładu, na podstawie tylko tych źródeł nie można stwierdzić, czy koncentracja wojsk na granicy sowiecko-chińskiej jest dowodem faktycznej wrogości, panującej między dwoma państwami, czy też świadczy o wspólnym zamiarze stworzenia, na potrzeby dezinformacji strategicznej, wrażenia wzajemnego nieprzyjaznego nastawienia.

Własne obserwacje zagranicznych dyplomatów, dziennikarzy i innych gości, przebywających na terenie państw komunistycznych, również mają ograniczoną wartość, ze względu na kontrolę, jakiej były poddawane ich podróże i kontakty. Podobnie informacje pochodzące ze źródeł nieoficjalnych nie powinny być przeceniane, ze względu na wysokie prawdopodobieństwo ich kontrolowania przez służby specjalne, bez względu na stopień wyrażanej przez takie nieoficjalne źródła krytyki względem reżimu. Biorąc pod uwagę poziom ingerencji w życie ze strony komunistycznych służb specjalnych, niekontrolowane kontakty obywatela kraju komunistycznego z obcokrajowcem są praktycznie niemożliwe. Tak popularne na Zachodzie dziennikarskie raporty śledcze są niemal zupełnie wykluczone, chyba że przy milczącej zgodzie władz bezpieczeństwa.

Zachodni uczeni dokonują bardzo wartościowych analiz, o ile otrzymują dokładne informacje z wiarygodnych źródeł. Ich wartość nie zawsze jest duża, jako że wizyty ludzi nauki w krajach Obozu niekoniecznie są szansą uzyskania dostępu do wewnętrznych informacji. Poza tym, podobnie jak inni goście zagraniczni,

także uczeni są podatni na dezinformację, więc ich podróże mogą okazać się niebezpieczne.

„*Wewnętrzni emigranci*” i sympatycy to obywatele krajów komunistycznych, którzy głównie z przyczyn politycznych nawiązują kontakty z zagranicznymi dyplomatami i innymi obco-krajowcami lub próbują zainteresować obce ambasady tajnymi informacjami. Mogą oni być wartościowym źródłem wiedzy, choć niestety napotykają po drodze na liczne przeszkody. Sowiecka służba bezpieczeństwa zwykle korzysta z technik prowokacji, dzięki którym każdy sympatyk Zachodu, który próbuje skontaktować się telefonicznie z brytyjską lub amerykańską ambasadą, jest automatycznie przełączany do specjalnie wyszkolonego funkcjonariusza służb specjalnych. Ten zaś przedstawia się jako pracownik danej placówki dyplomatycznej i umawia się na spotkanie z telefonującym. Konsekwencje nietrudno przewidzieć. Choć wiele osób próbowało nawiązać kontakt z zachodnimi ambasadami, aby przekazać im ważne informacje na temat sytuacji w Bloku Komunistycznym, tylko nielicznym się to udało. Nawet jeśli podjęta próba zakończyła się sukcesem, informatorom nie zawsze wierzono, ponieważ sowieckie służby często wysyłały prowokatorów, przekazujących za granicę nieprawdziwe wiadomości.

Doświadczenia z przeszłości pokazują, że najwartościowsze informacje pochodziły od uchodźców i zbiegów z państw komunistycznych. Najwięcej wartościowych wiadomości przekazywali ci, którzy niegdyś zajmowali w partii stanowiska kierownicze, jak Trocki, Urałow i Krawczenko lub ci, którzy pracowali w instytucjach realizujących zadania polityczne, takich jak służby bezpieczeństwa i wywiadowcze (*Agabiekow, Wołkow, Deriabin, Pietrowowie, Rostworow, Chochłow i Światło*), wywiad wojskowy (*Kriwickij, Reiss, Guzienko, Achmedow*), służba dyplomatyczna (*Barmín, Kaznaczejew*), czy siły zbrojne (*Tokajew*). Wiele ważnych informacji ujawnili przywódcy Jugosławii w czasie roz-

łamu sowiecko-jugosławińskiego w latach 1948-1956. Ciekawej wiedzy dostarczyli też byli czołowi komuniści i byli komunistyczni agenci, jak *Souvarine, Jay Lovestone, Borkenau, Chambers i Bentley*.

Wartość ich wiedzy zależy oczywiście od stopnia dostępu do informacji, wykształcenia, doświadczenia, szczerości, poziomu emocji i stopnia odcięcia się od komunizmu. „Rewelacje” Trockiego miały na przykład ograniczoną wartość, ponieważ nie zerwał on z samym komunizmem, tylko ze Stalinem. To samo można odnieść do przywódców Jugosławii. Warto pamiętać, że wpływ na niektóre informacje uzyskane od uciekinierów miało ich emocjonalne nastawienie. Podczas „Zimnej Wojny” część literatury na temat komunizmu opublikowanej na Zachodzie była zniekształcona z przyczyn propagandowych i należy jej używać z ostrożnością.

Przede wszystkim jednak, wartość informacji pochodzących od zbiegów i uchodźców zależy od ich działania w dobrej wierze, jako że wysyłanie za granicę prowokatorów w celu wykorzystywania ich jako kanałów dezinformacji jest powszechną praktyką komunistycznych służb specjalnych.

Źródła komunistyczne

Komunistyczne źródła informacji należy traktować jako osobną kategorię. Można wyróżnić źródła oficjalne, nieoficjalne i „tajne”. Do oficjalnych należą:

- publikowane dokumenty międzynarodowych konferencji organizowanych przez władze i partie komunistyczne zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz Bloku;
- publiczna działalność i decyzje partii, władz oraz ministerstw poszczególnych krajów komunistycznych;

- publiczna działalność oraz przemówienia liderów komunistycznych i wysokich rangą urzędników państwowych;
- prasa komunistyczna, książki, periodyki i inne publikacje;
- oficjalne kontakty z zagranicznymi dyplomatami, dziennikarzami i innymi osobami odwiedzającymi dany reżim;
- publiczna działalność i decyzje partii komunistycznych w krajach niekomunistycznych.
-
- Komunistyczne źródła nieoficjalne to:
- nieoficjalne przemówienia i komentarze liderów władz komunistycznych oraz urzędników państwowych;
- nieoficjalne kontakty zagranicznych dyplomatów, dziennikarzy i innych osób, przebywających w krajach komunistycznych;
- plakaty uliczne w Chinach i podziemne publikacje w innych krajach, jak na przykład *samizdat* w Związku Sowieckim;
- książki komunistycznych naukowców.

„Tajne” źródła komunistyczne to głównie stosowane niekiedy przecieki lub ujawnienie pewnych informacji przez komunistów, czasami w formie dokumentalnej, zawierającej fakty wcześniej uznawane za tajne. Informacje te często związane są z polemikami pomiędzy członkami Bloku Komunistycznego i mogą obejmować:

- tajną działalność, dyskusje i decyzje głównych organów Bloku;
- tajną działalność, dyskusje i decyzje partii, władz i ministerstw poszczególnych krajów komunistycznych;
- tajną działalność i przemowy przywódców komunistycznych oraz wysokich rangą urzędników;
- tajne dokumenty partyjne oraz rządowe, zwłaszcza biuletyny partyjne dla mas członkowskich.

Analiza informacji pochodzących ze źródeł komunistycznych

Możliwość uzyskania wiarygodnych informacji dotyczących świata komunistycznego za pomocą źródeł komunistycznych nie powinna być ani zupełnie odrzucana, ani też przeceniana. Jest rzeczą oczywistą, że nie wszystkie fakty i informacje pojawiające się w prasie komunistycznej są nieprawdziwe lub zafalszowane przez propagandę dla celów dezinformacji. Choć prasa istotnie bardzo często jest wykorzystywana jako narzędzie dezinformowania, w pewnym stopniu jednak dość dokładnie odzwierciedla codzienne życie i działania społeczeństwa. Zarówno Partia, jak i cała populacja reżimu są na bieżąco informowane właśnie za pomocą prasy o głównych decyzjach aparatu państwowego i najważniejszych wydarzeniach. Również w ten sam sposób władza mobilizuje społeczeństwo do wypełniania zaleceń i przekazuje wytyczne odnośnie wprowadzania w życie podjętych przez reżim decyzji i ustaleń.

Z powyższych powodów analiza komunistycznej prasy jest dla Zachodu bardzo ważna. Problemem, z którym zachodni analitycy muszą się jednak zmierzyć jest umiejętność rozróżnienia pomiędzy faktografią a propagandą i praktykami dezinformacyjnymi tak przecież powszechnymi w komunistycznych mediach. W tym miejscu tendencje zachodnie zwykle zmierzają w następujących kierunkach: mają skłonność do postrzegania pewnych komunistycznych problemów jako odzwierciedlenia odwiecznych i stałych problemów świata; zakładają, że zmiany w społeczeństwie komunistycznym są wynikiem naturalnego i spontanicznego rozwoju i postępu; mają tendencję do interpretowania rozwoju w krajach komunistycznych na podstawie doświadczenia, wyobrażeń i terminologii systemów zachodnich.

Niewątpliwie istnieją pewne odwieczne i uniwersalne elementy w polityce reżimów komunistycznych (Stalin z pewno-

ścią miał wiele wspólnego z innymi tyranami, którzy komunistami nie byli). Często postęp w świecie komunizmu następuje spontanicznie (dobrym przykładem jest tu Powstanie na Węgrzech) i można wskazać podobieństwa pomiędzy rozwojem wydarzeń w świecie komunistycznym i niekomunistycznym. Co ważniejsze, istnieje pewna ideologiczna, polityczna i operacyjna ciągłość w ruchach komunistycznych i ich reżimach, której specyfiki nie należy pomijać ani ignorować. Istnieje bowiem w miarę stały zestaw czynników, które odzwierciedlają istotę komunizmu i odróżniają go od innych systemów społeczno-politycznych, jak również występują pewne stałe problemy, z którymi komuniści muszą sobie jakoś poradzić, z lepszym lub gorszym skutkiem. Te czynniki i problemy to na przykład ideologia klasowa, nacjonalizm, stosunki wewnątrz Obozu, układy wewnątrzpartyjne, internacjonalizm, rewizjonizm, walka o władzę, sukcesja władzy, czystki, polityka w stosunku do Zachodu, taktyka Partii, rodzaj kryzysów i niepowodzeń w świecie komunistycznym oraz zastosowane rozwiązania służące dostosowaniu się do nowych sytuacji. Nie uwzględnienie w badaniach tych specyficznych dla reżimów komunistycznych czynników wiąże się z dużym prawdopodobieństwem błędu. Przykładowo, próba wyjaśnienia mających miejsce w latach trzydziestych czystek w aspekcie psychologicznego portretu Stalina, byłaby ryzykowna. Nie mniej błędna byłaby analiza nacjonalizmu, który niewątpliwie istnieje w świecie komunistycznym, przeprowadzona li tylko z zachodniej perspektywy, ignorując specyfikę miejscową zjawiska.

Nawet tym badaczom zachodnim, którzy są świadomi szczególnej natury i ciągłości reżimów komunistycznych oraz którym udało się przezwyciężyć trzy wymienione powyżej tendencje, często zdarza się popełnić czwarty rodzaj błędu. Jest nim kierowanie się stereotypami, wywodzącymi się z okresu stalinizmu, w odniesieniu do późniejszego rozwoju w komunistycznym świecie.

cie, co wiąże się z nieuwzględnieniem możliwości, że reżimy komunistyczne mogą przystosowywać się do nowych sytuacji i wykazywać się nieco bardziej racjonalnym podejściem do stale powracających problemów. Patrząc z perspektywy historycznej, ideologia i praktyka komunistyczna udowodniły, że są zdolne do zmiany podejścia na bardziej elastyczne i do adaptacji do różnych okoliczności: leninowski NEP jest tu dobrym przykładem. Zarówno więc ciągłość, jak i zmiana są obecne w systemie komunistycznym, co znajduje odbicie w prasie komunistycznej.

Analiza prasy komunistycznej jest zatem nieodzowna w celu zrozumienia świata komunistycznego, ale tylko przy założeniu, że jest przeprowadzana poprawnie. Konieczna jest także znajomość historii komunizmu oraz rozumienie stałe obecnych czynników, problemów i sposobu, w jaki radzono sobie z nimi w przeszłości. Potrzebne jest również, czego dotychczas brakowało na Zachodzie, odpowiednie zrozumienie roli i modelu funkcjonowania dezinformacji w danym okresie i wpływu jaki ma ona na wiarygodność i przydatność źródeł.